

Ur Ivar Lo-Johanssons Statarnoveller

med anknytning till Oscar Sjölanders verksamhet i Kungsängen

Del av UKF:s presentation av Oscar Sjölander
på hemsidan www.ukforsk.se

De röstande statarna

Avdelning 110

De röstande statarna

Kantorn och klockarn, Oscar E. Sjölander, satt i Stockholms-Näs' kyrka och spelade. Det var i lantarbetarrörelsens groningstid. Det så stolta Upplandsförbundet låg i födslo- och dödsryckningarna. Allting hängde på en man, på den självkorade ledaren, på den sedermera berömde folkskolläraren, den hatade riksdagsmannen, som just nu var upptagen med att spela preludiet och ingångspsalmen till prästens pre-dikan.

Ett slag höll han upp mitt i psalmen och lyssnade. Ned-ifrån landsvägen hördes ett dovt sorl. Det lät som om fem-hundra man tågade runt kyrkan, och bland trampet av fötter uppsteg stycken av sång, när massan utanför med skrovliga basar tonade "Internationalen".

Klockarn vågade inte dröja längre. Han tog upp på nytt och spelade. Under orgelns brum förbannade han prästen, som i medvetande om att klockarn skulle tala på landsvägen klockan två passat på att med anledning av predikan i annex-församlingen utsätta högmässan till precis samma tid.

Han såg ner över räcket till orgelläktaren och granskade publiken. I kyrkan satt en enda person, en fattigstukäring, som han dessutom visste var stendöv.

Plötsligt fick han sin ingivelse. – Om jag spelar preludiet och sedan osedd smyger mig ned till dem där nere, kan jag hålla mitt tal under tiden som prästen åskar sina femtio minuter i kyrkan. Och om jag är tillbaka i rätt tid och spelar slutpsalmen, skall ingen märka, att jag varit borta. De skall få höra det!

Klockarn spelade preludiet och psalmen. När det var gjort, slank han tyst som en rätta trätrappan utför ned i vapen-huset och ut på backen. Och därutanför på landsvägen höll

han det fruktansvärdaste tal han hållit på länge.

– Ni skall få höra det! ropade han ut över den mång-hundrahövdade massan, utan att kunna tiga med sitt dåd. Där inne står prästen, både min och er fiende, och dundrar och tror, att han lurat både mig och er, och att jag snällt sitter vid orgeln och lyssnar till hans svada. Under tiden står jag här. När han gastat sina tre kvart, går jag in och spelar slut-psalmen för den döva fattigstukäringen och honom, och så är jag åter tillbaka hos er. Gör det bättre, den som kan!

Statarna hurrade. Aldrig hade deras ledare tyckts dem så stor.

– Det är rätt, ropade de, rätt åt vår fiende!

– Det är rätt åt vår fiende! nappade talaren upp orden och vände dem åter tillbaka. I stället för att följa kristen-domens bud och ställa sig på vår sida, har kyrkan förklarat oss krig på liv och död! Alltid har kyrkan ställt sig på de besuttnas sida! Alltid har fattiga stutare i prästen tvingats se sin fiende! Vart vill de komma, våra präster? Vill de se lantarbetarna ännu fattigare än de är för att de en dag alla skall komma krypande till deras kors? – Men, tillade talaren, tystare, skulle prästen komma på mig med ett tjänstefel i dag, så går min plats dit en gång prästen Spaks plats gick, då han tog sig an lantarbetarnas sak, och jag står där på bar backe! Nu har jag visat er djärvhetens vapen. Nu smyger jag mig tillbaka dit opp! Dit opp till honom!

När lantarbetarnas ledare hade hunnit så långt i sitt tal, hade prästen för länge sen slutat sin predikan. Men ingen klockare tog upp psalmen från läktaren. Ty genom läktarskranket hade prästen sett klockarn avlägsna sig, och då den döva gumman icke syntes reagera märkbart för hans ord, hade han kortat av predikan med hela trettio minuter.

När klockarn hunnit tillbaka till kyrkan, satt prästen själv och spelade avslutningspsalmen.

– I övergången mellan oxar och hästar hålls det ibland dragkamp mellan de två parterna, sade klockarn till prästen.

Statarna brukar ha det som förströelse under middagsrasten. Man brukar spänna ett par hästar i linor, som i sin tur fast-görs om hornen på ett oxpar. Då de sedan drivs åt två håll, segrar ändå alltid oxarna. – Alen prästen svarade honom inte.

Det blev i stället anmälan till domkapitlet. Och till sin anmälan till domkapitlet lade prästen en lista på nära fem-hundra namn. Där stod bland andra alla lantarbetarna an-tecknade som klagande på sin klockare, som försummat sin tjänst. Trots det att ingen av de namngivna hade varit i kyrkan! Blott den gamla fattigstukäringen hade som dövt förklarats jävig. Hennes namn var icke med.

Innan saken skulle dras inför domkapitlet, ingick nu även den anklagade med en lista på sådana, som tog klockarn i försvar, och det var inte färre namn på denna.

– Jag förklarar prästens namn jäviga, sade svaranden, som själv infunnit sig. De har helt enkelt tvingats till att skriva på, av rädsla för prästen och för godsägarna. De är som kungar i sitt rike! Spörädda har de skrivit dit sina namn .. Jag ber att få anföra listan med försvarsnamnen!

Föredraganden studsade, det var lika många namn! Flera intresserade av denna sak, än som fanns på endera listan, kunde det inte finnas i socknen.

– Men det är ju samma ena, som har skrivit på! sade föredraganden, som under tiden kommit att jämföra namnen på de två listorna.

– De vågade inte annat, sade lantarbetarnas ledare, kan-torn och klockaren, stolt. Se, i mitt rike är det jag, som är kungen!

Avdelning 110

Sju år tidigare förfogade han som en moderat folkskollärare över en skolklass. Efter två år ledde han en arme av sex-tusen man, alla uppländska lantarbetare, som ville striden.

Ett år senare hade antalet organiserade sjunkit till knappt ettusen. Men sommaren 1925 var armen åter fulltalig. Fanor vajade över alla uppländska plöjor. Tillförsikten var oerhörd. Lantarbetarnas förhållanden försämrades. Stridslusten visade en betydande tillgång.

Legendartade löpte berättelserna om "generalen". I statarnas kök återgavs de om kvällarna i ringen av förgråtna ögon. För sju år sedan en obetydlig landsortsklockare, en vek kyrkosångare, en räddhågad lärare, hade han sent en kväll fått se en lantarbetarbegravning, där fattigkistan på en mjölk-kärra skjutits av sex vardagsklädda statare. Efter hade följt hustrun och en barnskock. I kyrkan spelade ingen. Vid graven talade ingen. I vardagskvällen var allt tyst. Den kvällen störtade den konservativa kantorn till orgeln på kyrkläktaren. Han började spela förtvivlans, förebråelsens sång. Han lät ringa med stort dån i klockorna. Han talade vid den redan igenskottade graven. Och dagen efter var han sig icke lik. Hela sitt liv vigde han åt lantarbetarnas frigörelse.

Den 14 juli 1925, klockan fem om morgonen, utbröt den uppländska skördestrejken, som varken medlingskommissioner, förtroendemän eller utsedda kunde råda över, blott en ensam man "generalen", Oscar E. Sjölander, vars högkvarter anlöpdes likt en stab.

I en av de mest isolerade trakterna av Uppland låg Av-delning 110. Här var det så, att fackföreningen av lantarbetarna hölls heligare än kyrkan. Korn en ombudsman dit, fick han finna sig i att sitta uppe till morgonen. Solupp-

gången lyste på aldrig utvakade ansikten. Då samlades statarna i köken och ville höra talas om avdelningarna på andra platser. Detta styrkte dem alltid i tron, att på ingen annan plats fanns en förening som deras egen. Då talade de själva entusiastiskt om sin avdelning. De skildrade den från dess svaga begynnelse, upp till vad de ansåg, den nu var. Alla övriga orter hade avdelningar, men denna trakt hade *Avdelning 110*. Denna uppfattning var så stark hos medlemmarna, att inte blott förbundsledningen, utan också andra började känna den. Godsägarn, en gammal patriarkalisk baron, kände den. *Avdelning 110* kom i särklass. Ingen kunde tillfredsställande förklara orsaken. Men *Avdelning 110* var ett adelsförbund inom förbundet.

En enda gång hade en oorganiserad vågat sticka huvudet in i *Avdelning 110*, och den gången hade myndigheterna måst kallas dit. Det försvar, som den anklagade, stataren John Granath, avgav inför landsfiskalen lät som det naturligaste i världen:

– Det kan jag säga oförbehållsamt... berättade då en öppen, fri lantarbetare. Han kallade vår avdelning en syförening. Han gjorde det inte bara en gång. En kväll hade vi möte. Han stack då ned huvudet i trappan och frågade: "Blir det revolution snart?" Han hängde den kvällen upp en matta mellan vår bostad och trappan. Sade: "Det luktar. Jag vill inte känna lukten av syjuntan..." Jag rev ned mattan. Men så nästa morgon sade han: "Vart det mycket sytt i går kväll?" Då slog jag till honom, mitt i ansiktet, som förpestade vår utsikt, ett tillräckligt antal gånger!

– Tog ni då detta så hårt? frågade landsfiskalen, beredd på personliga mellanhavanden.

– Mig hade han kunnat få säga ett och annat. Men föreningen håller vi strängare på än på ögat här! Han smädade föreningen... Det kanske går för sig att göra det på andra platser och ställen... Men här är *Avdelning 110* ... sade den anhållne, darrande av harm.

Han fördes bort av den konfunderade landsfiskalen, för vilken i sin tur Avdelning 110 hädanefter blev ett mystiskt begrepp, denna ödemarksstation för organisationstanken, för drömmen om en högre lantarbetarklass, i en gudsförgäten del av Uppland.

Tid hade gått, John Granath var åter tillbaka, och Avdelning 110 var starkare än någonsin. Då kom strejken flygande över landskapet. Den liknade en stor röd fågel, svart om kvällar och nätter, när ovisheten nedifrån belyste dess ofantliga vingar. De strejkandes antal uppskattades till femtusen. I hundratal vandrade strejkvakterna från gård till gård. Utanför stathuset stod kvinnorna med sträckta halsar. I fyra veckor, intill mitten av augusti, fortsatte det besynnerliga saret i luften.

I Avdelning 110 gick lantarbetarna in i striden som en man. För var morgon kom sextio statare, dagsverkare, torpare ned till gårdskontoret, inhämtade underrättelser, skyldrade med medlemsböckerna, och vände så hem igen.

Då började det darra i sammanhållningen. De arbetsvilliga, vilka på många håll lyckades bärga skörden åt godsägarna, det oerhörda personliga trycket, isoleringen från kamrater genom avstånd, fridlysningar och förbud, fattigdom, okunnighet, nedärvd räddhåga, bristande intresse för organisationen under fredstid, hindrade och förstörde lantarbetarnas sak. Det sackade hastigt utför. Det personliga avtalets gift, denna individualismens sista surdeg, uppfyllde sinnena . . .

På "Kronprinsen" i Stockholm satt strejkgeneralen, skolläraren och klockaren, Oscar E. Sjölander, bred och väldig, nedsjunken i en länstol med ena handen i bakfickan. På ett bord med grön duk gjorde han under tre dagar avtal med tvåhundra femtio gårdar, omfattande tretusen man, hela tiden envist uppreparde orden:

— Årslönen höjs med femtio kronor, det blir fyra liter mjölk per familj i stället för tre, hädanefter skall arbetet sluta klockan fem alla lördagar . . .

Stora godsägare, grevliga och friherrliga, arbetarvänner och slavköpare, bönder och arrendatorer, trängdes i kö framför hans gröna bord, förbannande förhandlingsmetodens stränghet.

— Arbetet återupptas i morron bitti klockan fem! lät det regelbundet efter underskriften. Godsägarna, vilka gjort upp, vandrade ut igen. Och morgonen därpå återupptogs arbetet på de flesta gårdar.

Det var på de avlägset liggande gårdarna och godsen, som lantarbetarna först vacklat. Isolering och avstånd skapade där ångestpsykos och skräck. Men i Avdelning 110 var stridsandan starkast.

Morgonen efter ägarens uppgörelse kom som vanligt de sextio vandrare från statstugorna, utgårdarna och ägorna, från Elgmossen, Storskäret och Bruket slöt man upp vid dagsverksstugan. Arbetet var nu återupptaget runtom i Uppland. Baronerna, den patriarkaliske godsägarna, stod själv på trappan. I handen höll han papperet med underskriften.

— Nu är det uppgjort, sade han till sitt trogna folk, av vilket de flesta var födda och uppfostrade vid godset, och han visade fram papperet.

Arbetarnas förtroendeman, den säkre Granath, steg fram.

— Det är så i helvete heller.

Baronen vacklade för svaret. I hans hand skrumpnade papperet med "generalens" underskrift. Han sträckte fram handlingen.

— Vi lantarbetare misstror inte baron. Vi känner också igen vår ordförandes underskrift. Det är inte det. Men det där är barons papper. Vi lantarbetare går inte i arbete, förrän vi har fått vårt eget meddelande från vårt förbund.

Baronen stod stammande. Handlingen erbjöds var mans hand. Ingen brydde sig om att läsa. Blott Granath fortsatte:

— Vi tycker också vi, att det är tråkigt, om det skulle bli dröjsmål. Det vet baron. Men vi har orubbliga principer här i vår avdelning.

Godsägarn, hitintills svarslös, tyckte sig äntligen ha funnit det förlösande skälet. Han sade:

— Ser ni då inte att hela Uppland arbetar? På varenda gård arbetar man! Jag erbjuder er att ta hästarna och fara runt och se, att fråga, att höra efter överallt. Konflikten är löst!

På detta tog lantarbetarna inte lång stunds betänketid. John Granath, deras förtroendeman, steg nästan genast fram. Men när han svarade, hade han alla bakom sig:

— Vi ser det. Vi är födda här på gården. Många har aldrig varit någon annanstans än här. Och, framför allt, vi misstror inte baron! Vi har också tagit reda på, att man från och med i dag arbetar i så gott som hela Uppland. Men se, nu rör det oss inte det minsta, hur man gör både här och där, för om någon skall ha besked först, så är det vi...Det här är *Avdelning 110*. Här inväntar vi först besked ifrån vårt förbund!

Statarna, torparna och dagsverkarna satt kvar hela dagen i en ring på gårdsplanen, inväntande det uteblivna beskedet. Alla försök att få dem att ändra sitt beslut var nu maktlösa.

Underhandlingskommissioner korsade gräsplanen. Gårdsförvaltningen försökte underhandla separat med utgårdarna Elgmossen, Storskäret, med Bruket. Svaret blev hela tiden detsamma:

—På andra håll får man göra hur man vill för oss! Vi säger inget annat än det, att på andra håll skulle det kanske gå för sig att lirka. Men vi tillhör allihop *Avdelning 110*. Här inväntar vi förbundets besked, innan vi far åstad med något viktigt.

— Det är väl orimligt, att den här godsförvaltningen inte gjort upp – blott andra gjort det?

— Det instäms. Det är bara beskedet, som vi talar om.

— Det har kanske blivit bortglömt ...

— *Avdelning 110* glöms inte bort!

Därmed fick man låta sig nöja.

På åkrarna föll säden ur axen. På landsvägen for folk, som

lade märke till, att på en enda av de stora gårdskoncernerna låg ännu allt arbete nere. Frågor från andra än godsbefälet besvarades dock icke. Så långt tog man hänsyn till befälet.

Först på kvällen kom det en dag försenade papperet från förbundet. Statarnas förtroendeman harsklade sig, läste det som om det icke innehållit något annat än väntat var, torkade väl av sig om stövlarna, knackade på stora porten och steg direkt in på baronens rum.

—Vår avdelning, *Avdelning 110*, har fått besked från förbundsstyrelsen, att strejken är löst, sade han värdigt. Vi får samtidigt meddela, att vi i morron bitti i vanlig ordning återgår till vårt arbete, om inte baron har något där emot.

Den gamla patriarkaliska godsägarn, som för ett ögonblick sedan ämnat kasta ut den tredskande, fick tårarna i ögonen.

Han gick fram till John Granath, tog hans hand och sade med röd stämma:

— Hälsa *Avdelning 110*. Jag börjar nu förstå, att den som är så trogen mot sitt förbund också är trogen mot sin arbetsgivare. Jag begriper också nu, varför *Avdelning 110* anses vara förmer än alla andra i Uppland. Det finns skäl, som talar för, att den är det!